Ner. 20.

ROZMAITOŚCI

DO NUMERU 154 GAZETY KORR: WARSZ: i ZAGR: 1823

O POCZĄTKU POMNIKÓW ARCHITEKTONICZNYCH.

Rzecz czytana na publiczném posiedzeniu Król: Warsza: Uniwersytetu, przez Profes: Kado.

We względzie budownictwa przez wyraz Pomnik, powszechnie oznaczamy każde dzieło architektury lub rzeźby, wystawione w tym celu, ażeby zachowało i w późne wieki przeniosło, pomiątkę ważnych iakowych wydarzeń, lub sławnych ludzi.

Gdy wystawienie grobowca, piramidy, arku tryumfalnego i dzieł tym podobnych, nie może bydź dziełem rąk samotnego człowieka, to samo dowodzi, iż budowa pomników nie mogła mieć mieysca, iak tylko w licznych zgromadzeniach towarzystwa, a razem wskazuie iak bliski związek maią pomniki z historyią narodów.

W przeciągu wielu wieków, proste towarzyszenie się licznych rodzin, zdolném wprawdzie było uformować narody; ale te skoiarzone samą tylko potrzebą wspólney obrony i pomocy, bez rządu stałego, bez praw i należytey oświaty byt swóy winne bywały samemu przypadkowemu losowi; albowiem każda przemoc zdolna była istnienie ich obalić albo przynaymniey zachwiać.

Takowym narodom nie maiącym własnego rządu i praw, historycy odmawiali nazwiska cywilizowanych, mianuiąc ie barbarzyńcami, kiedy przeciwnie wysoko cenili Indyie, uważaiąc ich kraie iako kolebkę wszystkich nauk i umieiętności.

Przypuścić iednakże wypada pośredni stan narodów, czyli środkuiący pomiędzy barbarzyństwem a wyższą cywilizacyią. Takiemi byli ludzie wiodący życie pasterskie, nie zazdrośni cudzey swobody, aleteż sami niezamożni, niesilni przemysłem i sztuką, częstokroć ulegać musieli przemocy, spychaiącey ich z iednego siedliska na drugie, co dało powód do znaiomey w historyi emigracyi narodów.

W tem położeniu rzeczy, narody lubo po części cywilizowane, ile w mieyscu praw rządzone przynaymniey umówionemi zwyczaiami; iednakże niepewne swoiego losu, i ziemi którą doczesnie zamieszkiwały, nie mogły przedsiębrać stawiania trwałych pamiątek, zostawuiąc ie samey tradycyi, lub zachowuiąc czyny i zdarzenia historyczne w swych pieśniach narodowych.

Ztąd wynika, iż iedynie cywilizowane narody którym nauki i umieiętności nie były iuż obcemi, dla swey ludności i potęgi, ufne w niezmienność swoiego bytu, przedsiębrały przy zabeśpieczoney swobodzie, w trwałych pamiątkach zostawiać potomności dowody swych praw, obrzędów religiynych, i czynów historycznych. Kiedy iednak pomienione narody nie razem doszły do szczytu swey wielkości, potęgi i oświecenia, pamiątki też przez nich zostawione noszą sto-

pniową cechę postępu nauk i umieiętności: ślad tego widoczny postrzegać się daie w Jndyiach w zabytkach ruin, iakie poźnieyszemi czasy podróżuiący w tych kraiach z wielką dokładnością opisali i zrysowali.

Dopóki nauka budownictwa w całey swey obszerności znaiomą nie była, przemysł i sztuka według możności, usiłowały posługiwać się zręcznie wszelkiemi materyiałami, iakie im mieyscowość nadarzała, lub dostarczyć mogła, iednakże od dawna iuż wiedziano przez doświadczenie o własnościach figur bryłowatych, i iaki wybor onych ma wpływ na moc i trwałość budowy; następnie więc ieżeli mieyscowość niedozwalała użyć do niey innego materyiału prócz samey ziemi, układano ią w postaci stożka prostego na podstawie cyrkułu, albo ieżeli to czyniono z muru kamiennego, dawano mu postać graniastosłupa na kwadratowey podstawie, tak, przez sam wybór kształtu figury, budowie swych pomników umieli nadać moc i wytrwałość naydoskonalszą, ile zgodną z prawidłami mechaniki murów.

Takiey właśnie postaci były wszystkie pierwiastkowe pomniki starożytne. Za wzrostem nauk, kraie wsławione potęgą, a mianowicie Egipt, na wzór postaci pierwiastkowych pomników, nowym tego gatunku dziełom architektury, nadawały większą wspaniałość nie tylko przez miarę ogromnieyszey wielkości, ale oraz przez użycie dobornieyszych i kosztownieyszych materyiałów; po większey części obeliski wyrabiane bywały z granitu Egipskiego. Za świadectwem Pliniuszą, starożytni autorowie, wynalazek czyli pierwsze użycie obelisków przypisuią iednemu z Krolów Egiptu nazwiskiem M e s t r e s.

Dyodor Sycyliyski, mówi o dwóch wielkich Obeliskach, które sławny S e s o s t r i s wystawił w Tebach, każden z nich miał wysokości blisko 109 łokci naszych; na obu tych obeliskach rozkazał on wyryć ilość swoiego woyska, stan przychodów Państwa, oraz nazwiska rozmaitych ludów, których kraie zaiął pod swe panowanie.

Syn iego następca, wystawił dwa inne obeliski, każdy wyrobiony z iedney całkowitey sztuki granitu; umieścił ie przed świątynią słońca w Heliopolis. Każdy obelisk miał wysokości 90 łokci Polskich, zaś grubości u spodu łokci 7 i ćwierć.

Późniey inni Królowie Egiptu, iako to: Sotis, Ramezes, Smares, Erafius, Semneserł, Sesostris i syn iego Nunkoreus, wystawili liczną ilość obelisków różney wielkości. Z tych kilka sprowadzili Rzymianie z Egiptu do Rzymu gdzie się po dziś dzień znayduią. Pierwszy z nich naywiększy, postawiony dawniey z rozkazu Augusta w Cyrku większym, iest tenże sam który Papież Sixtns V. nakazał wydobyć z gruzów, przenieść i ustawić na placu zwanym del Popolo w roku 1589. Jest on umieszczony na piedestale z granitu, oddzielna iego wysokość zawiera 14 łokci Polskich i 3 cale; cała zaś wysokość obelisku z iego piedestałem ma przeszło 54 łokci Polskich. Uskutecznienie tego zamiaru polecone m było budowniczemu Fontana.

Drugi obelisk dawniey istnieiący w pośrodku Cyrku Nerona, został ztamtąd przeniesiony z polecenia Sixtusa V, i postawiony na placu Sgo Piotra na Watykanie. Obelisk ten wyrobiony z iedney sztuki granitu, iest iedynym, którego nieobaliwszy barbarzyńcy w całości zostawili w czasie zdobycia Rzymu w piątym wieku

ery Chrześciiańskiey. Całkowita iego wysokość zawiera łokci polskich 42 i ćwierć.

Trzeci Obelisk wystawionym był przez Augusta na polu Marsowym, gdzie on służył za Gnomon; wydobyty z gruzów z rozkazu Piusa VI postawionym został na placu Monte Citorio. Wysokość iego ma 36 łokci polskich i cali 13.

W Cyrku wielkim, exystował dawniey inny ieszcze obelisk, wystawiony przez Cesarza Konstancyusza; znaleziony w gruzach pomienionego Cyrku za czasów Sextusa V, z woli tegoż Papieża wydobyty, przeniesiony został i postawiony na placu Sgo Jana Laterańskiego.

Oprócz dopiero wymienionych, znayduie się w Rzymie więcey tego gatunku pomników z czerwonego granitu Egipskiego, iako to: Obelisk okryty hieroglifami pochodzący z Cyrku Karakalli, a za papiestwa Innocentego X. postawiony na placu Nawona.

Obelisk zwany Barberini, również maiący na sobie hieroglify, pochodzi z Cyrku Heliogabala.

Inny Obelisk z hieroglifami na placu Panteonu, wydobyty z ruin świątyni Izys, tudzież Obelisk Mathei z hieroglifami, pochodzi z Cyrku Flory zbudowanego przez Cesarza Klaudyusza.

Nakoniec Obelisk z hieroglifami wystawiony na placu Minerwy.

W dawney stolicy państwa Greckiego w Konstantynopolu, znayduie się Obelisk z granitu Egipskiego, postawiony w dawnym Cyrku przez Greków Hippodrom zwanym.

Tegocześnie exystuiące w Egipcie Obeliski, są: w Starey Alexandryi dwa z granitu czerwonego hieroglifami okryte, ieden z nich iest zwalony na ziemię. W dawnieyszém Heliopolis iest Obelik okryty hieroglifami; w górnym Egipcie w Diospolis czyli w dawnych Tebach, znayduią się cztery wielkie Obeliski. We Francyi w mieście Arles, znayduie się iedyny w tym kraiu Obelisk, iest on z granitu Egipskiego. —

Stawianie rzeczonych Obelisków miało widoczny cel, aby pewne podania zostawić późnym wiekom do wiadomości, albo też uwiecznić pamiątkę sławnieyszych zdarzeń.

W Egipcie, do którego podług zdania niektórych pisarzy naypierwey przeszła z Indyy Cywilizacyia, oraz nauki, umieiętności i kunszta, oprócz głoskowego pisma używano innego charakteru, oznaczanego przez tak zwane hieroglify: za ich pomocą skrócony sposób wyrażania obszernieyszych myśli, dogodnym był właśnie do umieszczania na bardzo ograniczonych powierzchniach, wiele wiadomosci i opisów.

Wszelkie usiłowania uczonych, aby takowe charaktery wyczytać i wytłumaczyć były dotąd nieskutecznemi, znalezienie klucza do onych poięcia wielce zbogaciłoby historyą dawnieyszych czasów.

Jeżeli w zamiarze podania do potomności historycznych wypadków przedsiębrano budowy zadziwiaiącey konstrukcyi, tak ze względu ogromney wielkości i twardości brył kamieni iako i wydatku na onych obrobienie, sprowadzenie, i mieyscowe usadowienie, tem większego podziwienia godne są dzieła podobnegoż gatunku budowli, lecz których uskutecznienie przewyższało cierpliwość człowieka, wytrwałość w iego przedsięwzięciu i zdumiewało zamyślonego nad potrzebnemi na takowy zamiar wydatkami. Też właśnie powody zadumienia, ziednały podobnym dziełom nazwisko cudu świata; tak bowiem w starożytności nazywano iedną ze trzech naywiększą piramidą Egipską poło-

żoną w odległości sześciu mil od Memphis, a dwóch mil od rzeki Nilu.

Opisanie iey zostawił Herodot, który podróżował w Egipcie, na około 60 lat przed podbiciem kraiu tego przez Kambizesa, na 129 lat przed założeniem Alexandryi, a na 460 lat przed Erą Chrześciiańską. Powiada on, iż tę naywiększą piramidę, Cheops rozkazał wystawić iako grobowiec dla siebie, Takież właśnie przeznaczenie było wszystkich piramid w Egipcie, aby służyły za groby dla panuiących, alboliteż innych możnych osób.

Nie mówiąc iak tylko o tey naywiększey piramidzie, co do sposobu iey konstrukcyi, zgadzaią się prawie na iedno starożytni pisarze, iako to: Herodot, Dyodor Sycyliyski, Strabon, i Pliniusz: że doiey budowy sprowadzono kamienie do brzegu Nilu; a potém na statkach przeprawiano ie na drugi brzeg rzeki, skąd znowu ciągniono za pomocą machin do kresu przeznaczenia w odległości 1500 łokci od mieysca budowy, skąd nakoniec wciągano ie wyżey, po umyślnie na to wymurowaney grobli w kształcie równi-pochyłey teyże długości czyli 1500 łokci, a szerokiey blisko 31 łokci. Takowa równia pochyła pokrytą była bardzo gładkimi kamieniami, dla możności łatwieyszego po nich ślizgania i posuwania brył. Sto tysięcy ludzi pracowało nieustannie, zmieniaiąc się co trzy miesiące; robota około grobli trwała lat dziesięć, prócz tego budowa sameyże piramidy dopiero w lat 20 ukończoną została. Można więc mówić, iż miliony rąk pracowały około wystawienia owego nieśmiertelnego pomnika. Lecz z tego dzieła próżności i dumy, mała dla potomności wynikałaby korzyść, ieżeliby ludzie nie mieli w niém innego powodu zadziwienia, iak tylko zastanawianie się nad wielkością pomysłu, nad śmiałością przedsięwzięcia, i nad ogromem łożonych na to wydatków ale przynaymniey na pociechę nauk, uczeni i artyści z ukontentowaniem znayduią tam widoczne przekonanie o pewności prawideł Jeometryi i Mechaniki; naprzód ze względu obraney figury graniastosłupa, dla wymienionych trzech piramid Egipskich, których niezmierną trwałość 30 przeszło wieków poświadcza. Powtóre, ze względu użycia machin prostey konstrukcyi, i dla tego samego dzielnieyszych; ponieważ iedynie posługiwano się równią — pochyłą i kołowrotami, za pośrednictwem których wciągano do góry ogromney wielkości kamienie potrzebne do budowy piramidy.

Innego ieszcze kształtu grobowce znane były w starożytności, a lubo około ich budowy starannie i nieoszczędnie postępowano, iednakże one niedożyły czasów naszych, w ruinach tylko ich zabytki postrzegać się daią. Jeden z naywspanialszych grobowców i naypięknieysza ozdoba miast Halikarnasu był ów, który Artemiza Królowa Karyi wystawić kazała na cześć Króla męża swego Mausolea. Od niego początek wzięło to nazwisko, iakiém później Rzymianie mianowali swoia grobowce, i dzisiay nawet pysznieysze i okazalsze grobowce zowią Mausolea. Takim był w Rzymie ten, ktory August pod czas szóstego swego konsulatu wystawił dla siebie i swey rodziny, pomiędzy drogą Flaminiusza i Tybrem. Takiemiż są w kształcie Rotundy grobowce Plaucya i Metelli, a Cestyusza w kształcie piramidy.

(Dalszy ciąg nastąpi)